

Ung dirigent

Partiturforståelse

Dirigent løftet

Dirigentløftet er en langsiktig satsing med mål om å heve nivå, dyrke kompetanse, øke status, skape samarbeid og bidra til økte karrieremuligheter for Norges dirigenter. Satsingen omfatter ulike program og tilbud på alle nivå og skal bidra til å gjøre Norge til en dirigentnasjon.

Ung dirigent er kurs og materiell utviklet av De unges orkesterforbund, Korpsnett Norge, Norges Musikkorps Forbund, Ung i kor og Ung kirkesang.

Se materiell, kurs og tilbud på www.dirigentloftet.no

Dirigentløftet støttes av Sparebankstiftelsen DNB og Talent Norge.

DEXTRA

Talent Norge

- 3 Innledning
- 4 Oppsett
- 5 Det første man ser etter
- 7 Melodi og tekstur
- 11 Form
- 12 Dynamikk og artikulasjon
- 13 Harmonikk og transponering
- 15 Å lære seg å lese et partitur
- 17 Partiturlesing in action

Dette er en innføring i å forstå et partitur, og en praktisk guide i hvordan du kan lese og manøvrere deg i et partitur som dirigent. Målet med denne artikkelen er å gi en kort beskrivelse av byggesteinene i et partitur, og vise hvordan du kan begynne å hente ut informasjonen som er ferdig nedskrevet.

Som dirigent trenger du å ha en god forståelse av:

- musikk lære
- musikkhistorie
- instrumentkunnskap/stemmebruk

Som dirigent må du også ha en godt utviklet fantasi for å kunne forestille deg:

- klanger og farger
- følelser
- historier og forløp
- tekstformidling (der det er tekst)

Alt dette ligger
parat i et partitur,
det er bare snakk
om å finne det

OPPSETT

Alle tradisjonelt noterte partitur følger i stor grad samme oppsett. De ulike instrumentgruppene står sammen, og innenfor de ulike formene av partitur, vil instrumentenes plassering i partituret så godt som alltid være den samme.

De ulike formene du oftest møter er:

- Brassbandpartitur
- Janitsjarpartitur
- Orkesterpartitur
- Korpartitur

Felles for partiturene er at man samler ulike instrumentgrupper sammen (treblåsere/brass/slagverk/kor/strykere), og tradisjonelt er lyse stemmer øverst i sin gruppe, og mørkere nedover. Det vil bety at fioliner står alltid øverst av strykere, fløyter øverst av treblåsere, og sopranner øverst blant sangere.

DET FØRSTE DU SER ETTER

Det er en del elementer som går igjen i alle partitur:

Tempo

Tempo blir notert som metronomtall eller en tempobeskrivelse. Tempoangivelser står ofte sammen med en pekepinn om musikalsk karakter, hvordan musikken skal låte (energisk, trist, glad, avslappende, bestemt). Noen ganger står det ingen angivelse av tempoet. Uansett er det opp til deg som dirigent å sette et godt tempo for musikken og det ensemblet du dirigerer.

Eksempler kan være:

- Adagio
- ♩ = 80
- Lystig

Taktart

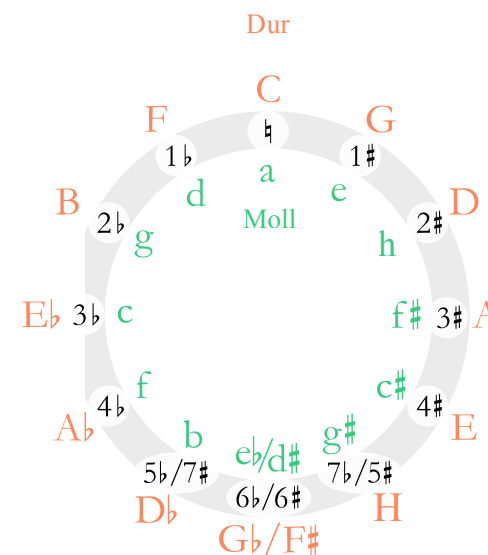
Taktarten står notert på begynnelsen av partituret, og er avgjørende for hvordan du skal dirigere.

Noen ting må du være obs på:

- Sammenlign med tempobeskrivelsen, og finn ut hvor mange slag det faktisk skal være pr takt. 6/8 delstakt kan for eksempel både slås på i 6 og 2 slag i takten.
- Skifter taktarten eller tempo underveis?
- Finnes det fermater eller stopp i musikken du må vise?

Toneart

Tonearten står på begynnelsen av hver notelinje, og bestemmes av hvor mange og hvilke faste fortegn som står notert. Dette har ikke betydning for selve dirigeringen. Som grunnprinsipp dirigerer du ikke annerledes i F#-dur enn i C-dur, men det er nyttig å vite noe om hvilke tonearter som er vanskelige å spille eller synge i.

Kvintsirkelen viser alle toneartene, og er også et godt verktøy når man skal jobbe med transponerende instrument.

MELODI OG TEKSTUR

Noe av det første du trenger å lære deg som fersk dirigent er å dele partituret inn i ulike lag eller sjikt. Selv om det ofte er mange stemmer i et partitur som spiller samtidig, kan de ulike stemmene ofte reduseres ned til et par- tre lag. Det som gjerne er enklest å finne, er melodien.

Forskjellige melodiske strukturer

- Hovedmelodi
- Understemmer/overstemmer som harmoniserer hovedmelodien, og følger denne.
- Motstemmer med melodisk betydning, men likevel underordnet hovedmelodi. Denne beveger seg gjerne annerledes enn hovedmelodi, og kan ha andre rytmer.
- Rene kontrapunktstemmer, der to eller flere ulike melodier har like stor betydning.

Akkompagnement

Typiske eksempel er:

- Rytmer og rytmebaserte strukturer
- Akkordstrukturer
- Klang/fargestrukturer

Disse punktene glir gjerne over i hverandre. En finner ofte akkompagnements-strukturer som både har en akkord- og rytme-funksjon. Det viktige er at man kan redusere det ned til EN enhet. På den måten går du kanskje fra å måtte prøve å lese 7 forskjellige instrumentlinjer samtidig, til å kunne samle det i en felles struktur.

Å se partituret i fugleperspektiv på denne måten er en trenings-sak. En akkompagnements-struktur kan gjerne være fordelt på fløyter/oboer/tromboner/slagverk/kontrabass samtidig, og derfor være spredt over hele partitursiden. Trikset er å ikke se dette som isolerte stemmer, men samle det sammen til en gruppe. Det som ved første øyekast ser ut som mange små individuelle tannhjul, kan ved nærmere sjekk vise seg å fungere sammen i en helhet. I kor-sanger som har notert instrumental-akkompagnement vil det være nyttig å finne ut om akkompagnementet støtter melodien eller ikke.

- Melodi med harmoniserende understemmer
- Rytmisk akkompagnementfigur
- Motstemme

Utdrag fra Beethovens 9. symfoni, siste sats

Fl. *ff*

Ob. *ff*

Fg. *ff*

Cor. (D) *ff*

Tr. (D) *ff*

Timp. *ff*

VI. *ff*

Vla. *ff*

Sopran.

Freu-de, schö-ner Göt-ter-fun-ken, Toch-ter aus E-ly-si-

Alt.

Freu-de, schö-ner Got-ter-fun-ken, Toch-ter aus E-ly-si-

Tenor.

Freu-de, schö-ner Göt-ter-fun-ken, Toch-ter aus E-ly-si-

Baß.

Freu-de, schö-ner Göt-ter-fun-ken, Toch-ter aus E-ly-si-

Vc. Cb. *ff*

230

Fl. *ff*

Ob. *ff*

Fg. *ff*

Cor. (D) *ff*

Tr. (D) *ff*

Timp. *ff*

VI. *ff*

Vla. *ff*

S.

um, wir be-tre-ten feu-er-trun-ken, Himm-li-sche, dein

A.

um, wir be-tre-ten feu-er-trun-ken, Himm-li-sche, dein

T.

um, wir be-tre-ten feu-er-trun-ken, Himm-li-sche, dein

B.

um, wir be-tre-ten feu-er-trun-ken, Himm-li-sche, dein

Vc. Cb. *ff*

FORM

Et annet element som er viktig å få på plass tidlig i innstuderingen er form. Komposisjoner er satt sammen av ulike deler, og det er viktig å få oversikt over disse. Det som da er smart er å skille mellom små og store deler.

- I et enkeltstående stykke/sang/sats kan det være flere ulike parti, for eksempel tre hoveddeler i en ABA-form. I korsang støter en ofte på formen vers - refreng - vers - refreng.
- Disse delene kan også brytes ned i mindre enheter, kanskje er det et par-tre ulike melodistrekk i en slik del?
- De ulike delene kan du dele opp i fraser. Her er det normalt å operere med antall takter per frase, for eksempel at musikken er delt opp i firetakters fraselengde. Det må understrekes at fraser kommer i alle lengder og former, men firetakters fraser tjener godt som eksempel da det dukker opp ofte.

En formanalyse vil være til hjelp for å lære seg verket, det blir enklere å huske, og det hjelper deg i å ta musikalske valg. Prøv å få oversikt over alle leddene; fra 10.000 meters perspektivet, der man ser en sats for seg, helt ned til 5 meters høyde, der du ser på lengdene på den enkelte melodifrase.

DYNAMIKK OG ARTIKULASJON

Det er viktig for deg som dirigent å merke deg dynamiske tegn som står i noten.

- Instruksjoner om styrkegrader/crescendo/diminuendo og så videre er viktig for å forme musikken, og for å gi en klar indikasjon på hva som er viktig å lytte etter. I avsnittet om melodi og tekstur står det om å skille lag og sjikt, dynamikk blir ofte brukt for å lage disse sjiktene. Dynamikk er også viktig for å fremheve eventuell tekst.
- Dynamikk er ofte skrevet inn for å balansere.
- Artikulasjon gir også verdifull informasjon. Det kan hende noen stemmer har artikulasjoner som gjør at de skal skille seg ut fra resten.
- Definer for deg selv hva en artikulasjon betyr. Som den eneste med hele bildet kan du danne deg en overordnet ide som du kan bruke for å samle musikerne om en felles oppfatning av artikulasjoner.

HARMONIKK OG TRANSPONERING

Som dirigent må du ha oversikt over alle stemmene på en gang, og da er det viktig med kunnskap om harmonikk og akkorder. Dette er et ganske stort felt, men det er noen grunnprinsipp.

- Begynn gjerne med et enkelt parti, med klare akkorder. Let fram de ulike tonene i akkorden en etter en, og sett de sammen til en akkord. Noter gjerne i bunnen av partituret hvilken akkord dette er.
- Etter hvert kan du også gjøre harmoniske analyser, som vil hjelpe deg i å finne ut hvordan musikken henger sammen. Da setter man akkordene i system og finner den indre sammenhengen mellom dem.

Det er ikke bare enkelt å finne ut hvilken akkord som spilles ved første øyekast, du må gjerne sette deg ned i fred og ro for å analysere i detalj. Da kan du støte på følgende utfordringer:

- Instrumenter/stemmer har ulike nøkler. Både G-nøkkel og F-nøkkel støter du på hele tiden, avhengig av ensemble dukker det gjerne opp C-nøkkel (også kjent som bratsj-nøkkel), eller en variant av denne som er tenornøkkel eller cello-nøkkel.

- Flere blåseinstrumenter er transponerende instrument, det betyr at det kommer ut andre toner fra instrumentet enn det som står på noten. Vanlige varianter er instrumenter stemt i:
 - **Bb** (trompeter, mange klarinetter, ten.sax m.fl),
 - **Eb** (althorn, alt og barysax, Eb-tuba) og
 - **F** (valthorn).

Enkeltstemmene er transponert, det vil si justert slik at det kommer riktige toner fra instrumentet. Som dirigent må du kunne lese transponerte stemmer og klare å transponere tilbake, slik at du vet hvilke toner som kommer til å høres. Dette er ikke enkelt, men viktig å kunne når du skal finne ut av akkorder og harmonikk.

The image shows two musical staves. The top staff is labeled 'Trompet i Bb' and the bottom staff is labeled 'Klokkespill i C'. Both staves show a sequence of notes in 4/4 time, illustrating transposition. The notes on the trumpet staff are one whole step higher than the notes on the xylophone staff.

Klokkespill og trompet spiller her de samme tonene, men trompet er stemt i Bb, og derfor notert en sekund høyere.

Å LÆRE SEG Å LESE ET PARTITUR

Du kan finne uendelig mange elementer i et partitur, og som med alt annet blir dette enklere med trening. Til å begynne med kan du finne musikk du kjenner, og lese partitur samtidig som du hører på musikken.

- Tren på å la blikket gli over siden og fort finne hvor for eksempel melodien er.
- Se om du klarer å identifisere de ulike lagene i musikken. Hva består kompet av? Er det noen instrument/stemmer som til sammen utgjør en tekstur? Hva består tekturen av?
- Om det er vanskelig å følge med, stopp gjerne og kikk litt nøyere på partituret. Kanskje du finner noe du kan bruke for å følge med?

- Prøv å spille eller synge enkeltstemmer. Det kan være for å sjekke en melodi eller rytme, eller kanskje spille noen toner sammen på piano for å høre akkordene. Mye tid med partituret tilbringes på denne måten, og jo tidligere du begynner, jo bedre!
- Tren deg på å raskt gjenkjenne formen og strukturene i partituret. Klarer du å skille melodi og komp med en gang? Hvor lang tid trenger du for å se hvilken akkord det er på et bestemt sted?
- Bruk også tid på å lære deg å lese melodier og høre dette for ditt indre øre. Dette krever masse trening og tid, men er viktig for å lære seg partiturlesing.

Tren deg i å lese partitur uten å lytte til musikk! Se hvor mye informasjon du klarer å finne uten å lytte, det kan være mye mer enn du tror.

PARTITURLESING IN ACTION

Du har studert partituret nøye, i ro og mak sett på alle de ulike elementene, og brukt masse tid på å kartlegge hver minste lille bit. Så skal du lese dette i fart og all informasjonen flyr forbi i stor fart. Hva gjør du da?

Det er de færreste, selv på høyt nivå, som får med seg ALL informasjon i partituret når du står og dirigerer. Til en viss grad reduserer alle informasjonen de tar inn til en overkommelig mengde. Med litt trening leser du partituret nærmest grafisk ved å gjenkjenne overordnede strukturer og elementer. Da er ikke blikket konstant i partituret, og du får bedre kontakt med de du dirigerer.

Graden av detalj øker fort med trening, men her er noen triks som kan hjelpe deg:

- Bruk det du har lært om reduisering og identifisering til å lage deg et slags veikart i partituret om hva som er viktigst.
- Noter ned, gjerne med synlig fargeblyant, de viktigste tingene som skjer, der de skjer. Slik kan du gi et kort blikk ned på partitursiden se at trompet spiller melodi mot slutten av førstesiden, og at taktarten skifter fra 2/4 til 4/4 et par takter før.
- Ikke noter ned for mye. Bruk gjerne bare en enkelt strek og noter kun det du kan få med deg i farten. Prioriter!

- Naturlige prioriteringer kan være: Temposkift, taktarter, melodi-innsatser, dynamikker og fraselengde.
- Det kan være din liste er annerledes, men vær nådeløs i utvelgelsen, og noter bare tydelig ned det du føler du må ha med.

De fleste dirigenter utvikler sin egen personlige måte å notere på, som man selv forstår godt. Det er slikt sett ingen fasit over hva som er den beste løsningen for deg. Det viktigste er at du finner en måte å notere på som gjør at du rekker å observere ting bare ved å kikke fort ned i partituret.

Lykke til!

Eksempel på hvordan du kan markere viktige hendelser i partituret.

Beethoven
Symphony No. 9
in D Minor
Op. 125

$\text{♩} = 88$

Allegro ma non troppo, un poco maestoso. $\text{♩} = 88$.

Flauti.
Oboi.
Clarinetti in B.
Fagotti.
Corni in D.
Corni in B basso.
Trombe in D.
Timpani in D.A.
Violino I.
Violino II.
Viola.
Violoncello.
Basso.

Fl.
Ob.
Cl.
Fag.
Cor. D.
Cor. B.
Tr.
Tp.

www.dirigentløftet.no